

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ ЛЕКСИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Литовченко І. О. Явище синонімії у військовій лексиці української мови.

У статті досліджуються особливості синонімічних відношень у військовій лексиці на прикладі назв зброї, амуніції, споруд. З'ясовується проблема явища синонімії у фаховій лексиці.

Ключові слова: синонім, запозичення, військова лексика, синонімічний ряд, синонімічна домінанта.

Литовченко І. А. Явление синонимии в военной лексике украинского языка.

В статье исследуются особенности синонимических отношений в военной лексике на примере названий оружия, амуниции, сооружений. Анализируется проблема проявления явления синонимии в отраслевой лексике.

Ключевые слова: синоним, заимствования, военная лексика, синонимический ряд, синонимическая доминанта.

Lytovchenko I. O. Synonymy is in military lexics of Ukrainian language.

The article deals with peculiarities of synonymic relations in military lexics after the example of names of weapons, accoutrements and military installations. The problem of manifestation of synonymy in military lexics is analyzed.

Key words: synonym, loanword, military lexics, synonymic row, synonymic dominant.

На сучасному етапі розвитку військової лексики проблема синонімії лишається дискусійною. Ще не дістали свого вичерпного й однозначного тлумачення такі важливі теоретичні питання синонімії у фаховій субмові, як класифікація синонімів, внутрішня організація і межі синонімічного ряду.

Питання синонімії у військовій лексиці, зокрема термінології, частково висвітлювали Л. Мурашко, Н. Яценко, Т. Михайленко, Я. Яремко на матеріалі відповідних тематичних груп. Хоч науковий доробок українських мовознавців щодо дослідження еволюції

військової лексики є досить вагомим, але синонімічні відношення в лексико-семантичній групі «назви зброї, амуніції та споруд» не були об'єктом самостійного дослідження, що стало б певною сторінкою в ракурсі системного вивчення військової лексики.

Ми поставили собі за мету з'ясувати особливості синонімічних відношень у військовій лексиці української мови на прикладі назв вищезазначеної групи, виокремити синонімічні ряди та охарактеризувати семантико-стилістичні відтінки синонімів.

Недостатнє вивчення проблеми синонімів у фаховій лексиці можна пояснити тим, що саме явище синонімії в загальноживаній мові неоднаково трактується вченими, вони по-різному називають її форми: синонімія (Д. Лотте), варіантність (Ф. Філін, Т. Пристайко), дублетність (О. Реформатський, Л. Капанадзе, А. Коваль), субституція (В. Гак, В. Лейчик), Ф. Циткіна синоніми та дублети відносить до лексико-семантичних варіантів.

Синонімія у фаховій лексиці має свою специфіку порівняно з її виявами в загальнолітературній мові, що впливає з особливостей спеціальної лексики. В. Гак обстоює думку, що в межах однієї галузі функціонують дублети та морфолого-лексичні варіанти, а в межах двох чи більше фахових лексичних підсистем – еквіваленти [6, с. 49]. Зокрема, О. Ахманова [1, с. 232], В. Даниленко [7, с. 25], Л. Симоненко [14, с. 39] наголошують, що до синонімів належать лише різнокореневі лексеми, а словотвірні синоніми є межею варіювання слова.

Уважаючи варіантами лексеми «тотожні за значенням спільнокореневі лексичні одиниці, що розрізняються деякими розбіжностями знакової форми в межах того самого номінанта: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням» [13, с. 79–80], з-поміж досліджуваних військових номенів виокремлюємо власне варіанти за такими групами: фонематичні, морфологічні та словотворчі.

Варіативність звукового вираження і графічного оформлення деяких одиниць застарілої військової лексики характерна лише для незначної кількості лексем: *бівак* – *бівуак* – «табір» [8, с. 3], *болдинка* – *булдинка* – «вид рушниць» [18, с. 153], *редут* – *радут* – «зімкнуте квадратне або багатокутне польове укріплення, здатне до самостійної оборони» [5, с. 1208]. Пор. також: *пернач* – *пірнач* [8, с. 121], *стилет* – *штилет*, *гаубиця* – *гавбиця*, *маузер* – *мавзер*, *лядунка* – *ладунка*, *фузія* – *фузея* [15, т. 2, с. 590], *гармата* – *армата* і т. ін. Якщо в загальнолітературній мові фонетичні синоніми є одним із важливих

засобів досягнення милозвучності, то в системі української військової лексики такі варіанти є ознакою відсутності термінологічного стандарту на тогочасному етапі розвитку цієї галузі знань. У лексикографічних працях початку ХХ століття репрезентовані також морфологічні варіанти: *шрапнеля* – *шрапнель* – «розривний артилерійський снаряд, начинений кулями, призначений для ураження живої сили ворога» [5, с. 1630], *цитаделя* – *цитадель*, *алюбарта* – *галюбарди* – «сокира у вигляді півмісяця, насаджена на довгий держак із списом на кінці» [5, с. 21], *броня* – *бронь*, *ретирада* – *ретирад* – «укріплене місце в кріпосних спорудах і на польових позиціях для оборони на випадок відступу» [16, т. 8, с. 516].

Явище варіантності зрідка може проявлятися і на рівні однієї словотвірної моделі. Здебільшого такі пари диференціюють сучасні назви військових приладів та частин військової техніки: *обмежник* – *обмежувач*, *розпорошник* – *розпорошувач*, *летище* – *летовище* [3, с. 31], *стрільниця* – *стрілище* [3, с. 290].

У межах досліджуваних одиниць нами помічено варіативні відношення універбів та їх аналітичних форм. Цей процес ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом. Основою слова стає той член мотивуючого словосполучення, який виконує роль атрибута, функцію іменника бере на себе суфікс з предметним значенням -к-: *самохідка* ← *самохідна гармата*, *аварійка* ← *аварійна машина*, *вибухівка* ← *вибухівний заряд*, *дрібнокаліберка* ← *дрібнокаліберна гвинтівка*, *зенітка* ← *зенітна устава*, *бронебійка* ← *бронебійна гармата* тощо.

Військовій субмові органічно властиве також явище синтаксичної варіативності [11, с. 118], що виявляється на рівні синхронного існування двох варіантів найменувань – повного і короткого: *АДК* – *артилерійський дегазаційний комплект*, *АБР* – *авіаційна балістична ракета*, *АРЛС* – *артилерійська радіолокаційна станція*, *ЗА* – *зенітна артилерія*, *ПТКР* – *протитанкова керована ракета*, *ПКАЗВ* – *прилад керування артилерійним зенітним вогнем*. Така синонімія пояснюється прагненням кондесованості, короткості лексеми у фаховій субмові як особливого виду мовного знака. Крім того, у назвах сучасної військової техніки спостерігаємо варіативність на міжзнаковому рівні: *РЛС «Дуга – 2»* – *радіо-локаційна станція «Дуга – 2»*, *БТР – 70* – *бронетранспортер – 70*, *Р – 27* – *ракета 27*. Для таких синтаксичних варіантів притаманним є усунення малоінформативних елементів військового номена, що виражають

поняття в системі військових найменувань: Наприклад, на позначення РЛС «Дар'ял» у військовому оточенні вживають синтаксичну конструкцію *радіо-локаційна станція*, або лише власну назву *Дар'ял*, аналогічно: *БМ – 21 «Град» – бойова машина «Град»*, або *Град*.

Проте особливу увагу ми зосередили на дослідженні явища синонімії у військовій лексиці вищезазначених груп.

На основі фактичного матеріалу засвідчено лексичні синоніми на означення назв: 1) зброї: *броня – риштунок – оружжє* (тут і далі зберігається написання слів, засвідчене відповідними лексикографічними працями – І. Л.) – *узброєне – зброя* [8, с. 45], *канчук – батог – пуга, влочня – шэфелин* – «спис», *супороток – опорок* – «старовинна ручна зброя для метання каменя», *бомба – риштунок – знаряд* [8, с. 86], *кинджал – чингал, кистень – обушок* – «вид холодної зброї», *спис – копіє* [8, с. 29], *шомпол* – «стрижень для чистки й змащування каналу ствола в ручній вогнепальній зброї або забивання набоїв у рушниці, пістолеті, що заряджаються з дула» – *драч* [8, с. 121], *зброя – броня – припас – оружина, пістоль – револьвер* [8, с. 57], *самопал – пицаль* [8, с. 57], *гармата – пушка – гаківниця – моздир – гавбиця – гаківниця – мортира* [8, с. 86], *рушниця – фузія – мушкет* [8, с. 78];

2) амуніції: *ладовниця – кулечниця – ладунка* – «патронташ» [8, с. 31], *бисага – торба* [19, т. 1, с. 54], *сагайдак – сайдак – колчан* [8, с. 28], *шабельтас* – «ремін на якому носили шаблю» – *портуєя*;

3) споруд: *таборище – обоз* – «табір» [19, т. 2, с. 14], *городня – горожа – бляцковане* [19, т. 1, с. 184], *башта – вежа – пирг – гуляй-городина – варовня* [8, с. 2], *комора – штихлір – цекавз – речовий склад* [8, с. 116], *арсенал – зброєвня* [8, с. 1], *бійниця – стрільниця* [8, с. 3], *шпиталь – больниця – лікарня* [8, с. 4], *вал – бурун* [8, с. 5], *гауптвахта – обахта – калавурня* [8, с. 12], *казарма – касарня – курінь (у козаків)* [8, с. 27], *карцер – буцегарня* [8, с. 27], *кріпость – окріп – фортеця – замок – цитаделя – укріплення* [8, с. 30], *радуг – шанець – вал – окіп – перекоп – ретраншемент – траншея* [8, с. 77].

Заслуговує на увагу насамперед розмежування проілюстрованих лексичних синонімів відповідно до ступеня близькості їхніх лексичних значень.

Повні синоніми (дублети, абсолютні синоніми) відзначаються тим, що вони цілком тотожні за своїм семантичним складом [9, с. 104] і відсутністю тих стилістичних чи концептуальних опозицій, які організують синонімічний ряд [20, с. 50]. До синонімів з нульовим семантичним протиставленням, тобто до абсолютних синонімів

відносимо *бійниця* – *стрільниця*, *налобник* – *начільник*, *ладівниця* – *ладунка* – *патронташ*, *спис* – *ратище* – *піка*, *кинджал* – *чингал*.

Деякі синонімічні лексеми настільки увійшли у військову підсистему, що говорити про впорядкованість останньої шляхом усунення одного з синонімів – означає ігнорувати закономірності розвитку мови, наприклад, *летище* – *аеродром*, *мапник* – *планиет*, *виснажник* – *розрядник*, *розпинка* – *розпірка*, *рушничний* – *крісовий*, *кермостоян* – *рудерпост*, *кермо* – *стерно*, *стопор* – *затримач*, *сторожок* – *стрілка*, *стріливо* – *босприпаси*, *мотопіхотний* – *мотострілецький*, *пост* – *стійка*, *важіль* – *підойма*, *кулемет* – *скоростріл*, *гайка* – *мутра*.

Не можна не враховувати і різних джерел формування синонімічних одиниць. Більшість з абсолютних синонімів у військовій лексиці – це пари слів, одне з яких запозичене, а інше автохтонне. Наприклад, паралельно з українськими еквівалентами вживаються латинізми, як-от: *прискавка* – *пульверизатор*, *протисупутниковий* – *антисателітний*, *збірняк* – *колектор*, *детонатор* – *запальник*, *нуклеарний* – *ядерний*, *турбокомпресор* – *вихоростискач*. Англійські запозичення функціонують в українському військовому лексиконі поряд з питомими номенами: *лазерний* – *променевий*, *прожектор* – *світломет*, звуковий комплекс *цейхгауз*, що походить з німецької мови, має питомий синонім *комора*. Запозичення, пошук відповідних найменувань у загальноживаній мові для запозичуваних понять – це ті фактори розвитку мови, які передбачають неологізацію лексичної системи.

Еквівалентами багатьох інтернаціональних слів окресленої групи виступають словосполучення: *форпост* – *передова сторожа*, *субмарина* – *підводний човен*, *пропелер* – *повітряний гвинт*.

У процесі дослідження, ми виявили, що в межах цієї спеціальної лексики функціонує як запозичена, так і власне українська. Відповідно виділяємо синонімічні відношення таких типів:

а) запозичений номен – запозичений номен: *пістолет* – *револьвер*, *варта* – *гауптвахта*, *блокгауз* – *фортеця*, *цитадель* – *бастіон*;

б) запозичений номен – питомий номен *фортеця* – *укріплення*, *амбразура* – *бійниця*, *арсенал* – *збройня*, *патрон* – *набій*;

в) питомий номен – питомий номен: *виснажник* – *розрядник*, *бійниця* – *стрільниця*, *скалковий* – *уламковий*, *важіль* – *підойма*.

Підтримуємо думку мовознавців про доцільність збереження національно-інтернаціональних дублетів задля забезпечення, з одного боку, спадкоємності фахової лексики в національних рамках, а з

іншого, – для надання певній галузевій лексичній підсистемі інформаційної мобільності у світовому масштабі [12, с. 122].

У процесі дослідження з'ясовано, що військові номени являють собою не просту сукупність синонімів, а складають організовані синхронічні лексичні групи, які пов'язані між собою певною смисловою залежністю. За характером зв'язку між словами виділяємо два простих типи структури синонімічної групи: синонімічний ряд і синонімічне гніздо. Так, особливістю синонімічного ряду *аранник*, *канчук*, *нагай*, *батіг*, *пуга* є відсутність чітко вираженої домінанти, а кожний наступний член групи виражає більшу міру виявлення певної характеристики, ніж попередній. Наприклад: *аранник* – «довгий ремінний канчук» [3, с. 38]; *канчук* – «нагайка з переплетених ремінців» [5, с. 520]; *нагай* – «батіг із сплєтених ремінців з коротким пужалном» [3, с. 706]; *батіг* – у першому значенні «прикріплений до держака мотузок або ремінець; канчук, пуга» [3, с. 64]; *пуга* – «прикріплений до держака мотузок або ремінець, яким поганяють тварин, батіг» [5, с. 1187].

Група синонімів на позначення амуніції *ранець*, *підсумок*, *ташка* групується навколо гіперсеми «військова сумка» й утворює синонімічне гніздо. Слід зауважити, що семантичні синоніми різняться окремими гіпосемами *ранець* – «похідна військова сумка, яку носять на спині», *підсумок* – «невелика військова шкіряна сумка для патронів», *ташка* – «військова сумка, яку носили через плече» [15, т. 2, с. 706] і вступають у зв'язки один з одним опосередковано через домінанту *сумка*.

Через домінанту пов'язані між собою і значення слів, що відрізняються стилістичною характеристикою. Так, стилістично нейтральні синоніми *фортеця*, *цитадель*, *бастион*, *блокгауз* (пор.: нім. Blockhaus) – «бойова споруда, призначена для самостійної кругової оборони невеликих військових частин» [4, с. 88]) через слово-показник *укріплення* вступають у синонімічні відношення з номеном *твердиня*, використання якого надає мовленню урочистості.

У досліджуваній підсистемі наявні і складніші синонімічні групи, у яких поєднуються синоніми як семантичні, так і стилістичні. Наприклад, широко представлений синонімічний ряд *гауптвахта*, *обахта*, *калавурня*, *варовня* з доміантним словом *варта*, яке є стилістично нейтральним і означає «гауптвахта, караульне приміщення». На основі цього тлумачення робимо висновок, що *гауптвахта* і *варта* тяжіють до абсолютних синонімів, синонім *обахта* вживається в діалектному мовленні, а лексема *калавурня*

походить з російської *караульня, караулка*, яка характеризується належністю до розмовного стилю.

Коли ми говоримо про синонімічні зв'язки, то маємо на увазі не лише слова, а саме синонімічність їх значень. На думку Д. Шмельова, «синонімами є не слова взагалі, а слова в певних значеннях» [22, с. 129]. Спостереження над уживанням синонімів *броня* і *панцир* показують, що хоч вони за змістом дуже близькі і означають, відповідно, «захисне облицювання із сталевих плит або листів на військових кораблях, поїздах, автомашинах» [15, т. 1, с. 94] та «захисне металеве спорядження воїна» [15, т. 1, с. 94], усе ж вони не є абсолютними семантичними двійниками і мають деякі семантичні відтінки. Так, іменник *панцир* на відміну від синоніма *броня* – «металевий одяг для воїна» вживається здебільшого тоді, коли мова йде про частину старовинного, металевого, бойового спорядження, яке захищало тулуб воїна від ударів холодною зброєю [5, с. 882]. Отже, значення синонімів ототожнюється за основним предметно-понятійним ядром і протиставляється за деталями характеристики поняття або іншими семантичними компонентами слова [10, с. 69].

Крім того, лексема *броня* є компонентом чисельного синонімічного ряду *оружжя, зброя, припас* зі словом-показником *зброя* [15, т. 1, с. 178]. Вищеназвані синоніми абсолютно тотожні за значенням. Окремо від семантико-стильових синонімів цього семантичного ряду стоїть лексема *зброя*, яка на відміну від аналізованих синонімів, має вузьке діалектне вживання.

Ряд семантико-стилістичних синонімів *гвинтівка, карабін, карабінка, самопал, фузія, мушкет, трилінійка, кріс, оружина, кременівка, кресак, пушка, твер* групується навколо домінанти *рушниця*. Усередині ряду представлені лексеми демонструють виразні стилістичні особливості: на одних із них лежить відтінок розмовності (*карабінка, трилінійка*), а інші – отримали статус застарілих (*кріс, оружина, кременівка, кресак, фузія*). Окрему групу становлять синоніми з вузьким діалектним вживанням, як-от: *пушка, твер*. Гіперсема для лексичних одиниць цього синонімічного ряду «вогнепальна ручна зброя».

Прояв часткової синонімії в названій групі синонімів розглядаємо в аспекті контекстуальної родо-видової синонімії, коли відповідні лексеми (*гвинтівка* – «рушниця, у стволі якої є гвинтова різь» [5, с. 225]; *карабін* – «гвинтівка полегшеної ваги з коротким дулом» [5, с. 522]; *рушниця* – «вогнепальна ручна зброя» [5, с. 1281])

можуть бути взаємозамінними завдяки наявним в їхній семантиці спільним семам, але в обов'язковій залежності від контексту. Наприклад, у реченнях *Він зірвав з плеча гвинтівку, обернувся до ставка, прицілився і вистрілив* [21, с. 45]; *Тим часом Захарко примоцував розтруб до дула рушниці й націлився у той бік, звідки вони приїхали* [21, с. 171]; *Коли вона зменшилася до п'ятдесяти кроків, Загородній упівоберта розвернувся в сідлі, звів карабіна й вистрелив* [22, с. 113] виділені синоніми є взаємозамінними, оскільки йдеться про спільну для всіх видів вогнепальну ручну зброю, тому диференціація видових понять контекстуально не є обов'язковою. Порівняймо: – *Нст, я вижу, етаму не будст канца, – сказав Ванька, рішуче, зняв із плеча трилінійку й пересмикнув замок* [21, с. 45]; *І ось отаман Туз, ніби відігрівшись, раптом почав прощатися: мовляв, дякуємо, товариство, за порятівлю, спасибі за хліб-сіль і добуту зброю, але нам тепер в інший бік; не будемо вам завдавати клопоту, самі вже доберемося «додому», де нас жде робота і, можливо, виглядає ще не один вільний козак, який не закопав свого самопала в землю* [21, с. 159]. У цих контекстах лексеми *самопал*, *трилінійка* не є контекстуально взаємозамінними, оскільки йдеться про суттєві диференційні ознаки понять, відповідно, у контексті репрезентуються саме диференційні семи, якими зазначені терміни відрізняються від інших із ряду часткових синонімів (*самопал* – «гнотова рушниця, що не має замка і заряджається з дула» [5, с. 1290], *трилінійка* – «трилінійна гвинтівка» [16, т. 10, с. 257]). Отже, контекстуальна часткова синонімія притаманна досліджуваній групі військової лексики на рівні функціонування, але на рівні фіксації такі відношення розглядаємо як гіперо-гіпонімічні.

Розподіл лексичних синонімів на абсолютні і часткові, на думку В. Ващенко, не викликає найменших заперечень, коли йдеться про синоніми мови, тобто про синоніми з усталеними синонімічними відношеннями, характерними для лексико-семантичної системи мови. Але дослідник зауважує, що при вивченні контекстуальної синоніміки маємо справу не лише зі загальноновживаними синонімами, а й з тими, які отримали такий статус у певному контексті [4, с. 92]. Наприклад: *А за плечима у Чорного Ворона ще був карабін, кишеню чумарки відтягувала французька граната «кукурудза», і він дивувався, як з усім цим добром Мудей доніс його, непритомного, до Євдосі, як здогадався, що пораненого отамана треба доправити саме до знахарки* [21, с. 6]; *Проте він знав і те, що далі зволікати ризиковано,*

стількох людей не можна довго тримати в покорі навіть під гіпнозом гімну і кукурудзи [21, с. 32]; *Зінко відстрілювався до світанку – то смальне з карабіна через вікно, то пахне з револьвера із сіней, тог пожбуриуть гранату з горища* [21, с. 78].

Попри те, що тлумачення виділених слів репрезентується по-різному, у читача не виникає сумнівів щодо тотожності їхніх значень, які пояснюються в контексті. А це дає змогу констатувати: лексеми *граната* і *кукурудза* вступають у синонімічні відношення, тобто є контекстуальними синонімами.

А. Бевзенко зауважує, що певна частина контекстуальних синонімів розширивши сферу свого вжитку, закріпивши за собою переносне значення в загальнонародному мовленні, переходить з часом до розряду загальномовних синонімів, поповнює його. За словами дослідниці, це постійний і ніколи не завершуваний процес, характерний для мови як системи, де «кожне неунормоване явище тяжіє до об'єктивного системного вирівнювання і де водночас такої абсолютної, механічної вирівнюваності нема і не може бути, оскільки мова є живим знаряддям думки і спілкування, що перебуває в постійному розвитку» [2, с. 13]. Наприклад, доволі часто в контексті лексема *лимонка* вступає в синонімічні відношення з номеном *граната*: *Саламаха, майже не цілячись, прострочив усе це кодро чергою з автомата, а Данило вихопив з кишені гранату; як і в перший раз, біля далекої степової станції, зубами зірвав кільце, і «лимонка» розриваючи смертельний ланцюг, звільнила дорогу* [17, с. 497].

Отже, наявність синонімії в досліджуваній групі лексики свідчить, з одного боку, про багаті семантико-словотвірні можливості мови, а з іншого, – про те, що і на сучасному етапі формування військової лексичної підсистеми продовжується.

Л. Мурашко вважає, що на сучасному етапі розвитку військової субмови першочерговим завданням є досягнення відповідності між діахронною і синхронною синонімією в українській військовій лексиці. Вертикальним стрижнем формування термінологіки військової справи повинні стати словники – тезауруси, горизонтальним – галузеві стандарти [12, с. 122].

Отже, поява синонімії у військовій підсистемі зумовлена лінгвістичними і екстралінгвістичними факторами. До них належать: 1) постійний розвиток науки і техніки, що супроводжується появою нових понять та бажанням дати кожному поняттю найточнішу номінацію; 2) не уніфікованість військової лексичної підсистеми;

3) наявність застарілих назв, які функціонують паралельно з новими; 4) паралельне вживання запозиченого і питомого номенів; 5) надання переваги коротким формам, зручним для спілкування та ведення документації, що породжує синонімію різних структурних рівнів.

Література

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : Учпедгиз, 1957. – 279 с.
2. Бевзенко А. Т. Лексична синоніміка художнього твору. Тексти лекцій / А. Т. Бевзенко. – Одеса : Вид-во Одеського університету, 1972. – 62 с.
3. Бурячок А. Російсько-український словник для військовиків / А. Бурячок, М. Демський, Б. Якимович. – К. : Варта, 1995. – 384 с.
4. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – Харків : Вид-во Харківського державного університету, 1963. – С. 92 – 105.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Гак В. Г. Субституція термінів в синтигматическом аспекте / В. Г. Гак, В. М. Лейчик // Терминология и культура речи. – М. : Наука, 1981. – С. 47 – 57.
7. Даниленко В. П. Лингвистические требования к стандартизируемой терминологии / В. П. Даниленко // Терминология и норма. – М. : Наука, 1972. – С. 10 – 25.
8. Євтимович В. Московсько-український словник для військових / В. Євтимович. – К. : Друкарня Головної Шкільної Управи В. М, 1918. – 125 с.
9. Лейчик В. М. Термины-синонимы, эквиваленты и варианты / В. М. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1973. – Вып. 2. – С. 103 – 107.
10. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови. Семантична структура слова / Л. А. Лисиченко. – Харків : Вища школа, 1977. – 113 с.
11. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Михайлова. – Харків, 2002. – 216 с.
12. Мурашко Л. В. Українська військова лексика в її історичному розвитку (військові звання та посади) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / Л. В. Мурашко. – К., 1997. – 164 с.
13. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській термінології : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / О. І. Радченко. – Харків, 2000. – 203 с.
14. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1991. – 151 с.
15. Словник синонімів української мови : у 2-х т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999 – 2000. – Т. 1. – 1040 с., Т. 2. – 960 с.
16. Словник української мови : в 11-ти т. / [гол. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. I. – 799 с.; 1971. – Т. II. – 550 с.; 1972. – Т. III. – 744 с.; 1973. – Т. IV. – 840 с.; 1974. – Т. V. – 840 с.; 1975. – Т. VI. – 832 с.; 1976. – Т. VII. – 723 с.; 1977. – Т. VIII. – 927 с.; 1978. – Т. IX. – 916 с.; 1979. – Т. X. – 658 с.; 1980. – Т. XI. – 699 с.
17. Стельмах М. Чотири броди : [текст] / Михайло Стельмах. – К. : Дніпро, 1981. – 506 с.

18. Тимченко Є. К. Історичний словник українського язика / Є. К. Тимченко – Харків – К. : ДВУ, 1930. – Т. 1. – 528 с.
19. Тимченко Є. К. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. : у 2 кн. / Є. К. Тимченко / [В. В. Німчук, Г. І. Лиса (підгот., упоряд., ред.)]; НАН України, Українська Вільна Академія Наук у США. – Київ – Нью-Йорк, 2002.
20. Циткина Ф. А. Терминология и перевод / Ф. А. Циткина. – Львов : Изд-во при ЛГУ, 1988. – 157 с.
21. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон / Василь Шкляр. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. – 384 с.
22. Шмельов Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмельов. – М. : Наука, 1973. – 279 с.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2012 р.